

Heikki Kellomäki

Suuri tukkiryntäys

ja

uimon 100 vuotta

Näsijärven latvavesillä

Suuri tukkiryntäys ja uimon 100 vuotta

Näsijärven latvavesillä

Heikki Kellomäki

Suuri tukkiryntäys ja uiton 100 vuotta

Näsijärven latvavesillä

- Etukansi: Vanha uittokuva Pekka Isomäen kokoelmasta.
Tukkinippuja uitetaan Herraskosken kanavan
sulkuun 1980-luvulla. Kuva Erkki Pirttiniemi
- Takakansi: Kirjoittaja ja metsän jättiläinen Pyhä-Häkin
kansallispuistossa. Kuva Kaarina Kellomäki

Teksti ja taitto: © Heikki Kellomäki 2014

Oikeudet valokuviiin ovat niiden kuvaajilla tai luovuttajilla.

Kannen suunnittelu: Varpu Juntunen/Mainostoimisto Lento Oy

Maanmittauslaitoksen avoimeen tietoaaineistoon perustuvien kuvien käyttöoikeudet:

http://www.maanmittauslaitos.fi/avoindata_lisenssi_versio1_20120501

Kustantaja: BoD™ - Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: Books on Demand GmbH, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-318-312-4

Sisällysluettelo

LUKIJALLE	7
-----------------	---

OSA I SUURI TUKKIRYNTÄYS

1. Eurooppa alkaa tarvita suomalaisia lankkuja	11
Ruotsin mitat – Sahateollisuuden kehitys – Koillis-Satakunnan ”suunnattomat metsät” – Talollisten tukkiaarre – Vesisahoja ja Koillis-Satakunnan koskematon metsäsaareke – Muutoksen aikaa	
2. Tukkikauppa alkaa Koillis-Satakunnassa	20
Tukkikauppakirjat ovat säilyneet maakunta-arkistoissa – Tukkien ostajat – Pohjalaissahojen aavistuslähtö – Gustaf Tigerstedt – Porin höyrysaha, Rosenlew ja Reposaaaren höyrysaha – Frans von Frenckell – Anshelm Grahm – T. Tichanoffin Pojat ja muut – Valtio tukinmyyjänä	
3. Metsäkauppasopimukset	31
Metsäkauppatavoista 1800-luvulla – Vain järeä mänty kelpasi aluksi – Kantokaupan ongelmia – Lisää sopimusehdoista – Ostajan näkökulma	
4. Tukkien hinnat	39
Hintavertailujen vaikeus - Hintakehitys 1860-1874 – Vähän summakauppojen hinnoista	
5. ”Metsähuimauksen” aika	42
Tukkikauppa muutti maaseutua – Isojako ja metsäkaupat	

OSA II UITTO JA UITTOREITIT

6. Puutavaran uitto	45
Uitto oli pitkään puutavaran tärkein kuljetusmuoto – Lähdeaineistosta – Uitto alkaa Kokemäenjoen vesistöalueella – Tigerstedtin aikaansa edellä ollut uittojärjestelmä ja sen myöhempi toteutuminen	
7. Uiton menetelmistä	50
Uiton suoritustavat riippuivat vesistöolosuhteista – Purouitto – Joki- ja järvireittiuitto – Uitto laivareittijärvillä – Nippu-uitto – Halkojen proomaus	
8. Uittosäännöt ja uittoväylien kunnostaminen	73
Vuoden 1877 uittosääntö Koillis-Satakunnan vesille – Uittosäännöt laajenivat kunnostussuunnitelmiksi – Uittosäännöt ja väylien kunnostus uuden mallin mukaan – Väylämaksut, esimerkkinä Moksunsalmen yläpuolinen vesistö – Tarhapäänjoen väylästä kunnostus otti aikaa –	

Kolujoen vesistö – Asunnan reitti, Terva-Yltiän reitti ja hankkeet sodan jälkeen

9. Uittosääntöuudistus ja uittoyhdistyksen aika 93

Vuosien 1937-40 uittosäännöt – Yhteisuittoa vastustetaan – Lauttojen seisotusalueet ja väylien kunnostustarpeet – Uittoyhdistys aloittaa – Uittomaksut – Uittomerkit

10. Uitettu puumäärä ja uiton päättyminen 106

Ennen uittoyhdistyksen kautta – Uittoyhdistyksen ajan uittomäärät – Viimeiset uitorit – Uittosäännöt kumotaan – Uppotukset ja karanteenit

11. Arkistojen kätkeistä 112

Takataival – Kituskosken uittorännisuunnitelmat – Uitto ”vastamäkeen” Livolähteellä

12. Muisteluja väyliltä ja välien varsilta 122

Olavi Kivimäki, Uitossa Jyrkeeltä Hauhuulle – Tauno Kuoppala, Uitto Palojärveltä Tarhiaan keuhällä 1945 – Martti Matinaho, Uitossa kolmella reitillä – Kalervo Kangasaho, Uitto ja vähän muutakin – Eino Huhtiniemi ja Matti Saarinen, Keluveneistä varppimootoreihin Pihlajaveden reitillä – Eino Ylä-Hallinen, Nuorena uitossa Kotalan koskilla – Toivo Viitanen, 60-luvun uittomies - Terttu Kangasaho, Kangasahon tukkilautta kohtasi sotalaivat Syvinkisalmissa – Pirkko-Sisko Syrjänen, Kotalan lasten tukkisumaleikit

OSA III PAKKOHAKKUUT

13. Valtion toimet puuhuollon turvaamiseksi sota-aikana 161

Polttopuuta oli ruvettava säännöstelemään – Säännöstelyn tavoitteista ja käytännöstä – Hankintapiirit ja hankintajärjestöt – Pakollinen hakkuu – Säännöstely laajeni sodan jälkeen – Pakkohakkuiden laajuus

LÄHDELUETTELO 172

LIITTEET

Liite 1 174

Kuinka varppaus hevosponttoilla oikein tehtiin?

Liite 2 176

Koillis-Satakunnan uittoväylät

Liite 3 178

Moksunsalmen yläpuolisten vesien kunnostussuunnitelmasta

Liite 4 185

Tarhapäänjoen uitorit Metsähallituksen raporteissa

Lukijalle

Tämä kirja on syntynyt kiinnostuksestani puutavarauittoihin, joihin sain kosketusta nuorena poikana 1950-luvulla Virtain Uuraisten kylän Uurasjärvellä, eli kotijärvelläni. Aikaisemmin on julkaistu toimintansa jo lopettaneen Porin-Haapamäen rautatien historiaa koskeva kirjani **Rautatie tuli - ja meni**. Uitosta kertova kirja oli oleva tavallaan jatkoa kuljetusväyliä tutkivalle sarjalle. Pian huomasin, ettei uittoa voinut käsitellä kysymättä sen syntysyistä. Tämä johtikin hyvin kiinnostavaan aikakauteen. Aikaisemmin Virtain, Ähtärin ja Keuruun (Pihlajavesi ja Multia mukaan luettuina) tukkimetsät olivat saaneet huojua rauhassa liian kaukana erämaissa, että niitä olisi voinut hyödyntää. Tilanne muuttui äkisti 150 vuotta sitten. Sahatukkien kysyntä kasvoi ja niitä oli opittu uittamaan kaukaa sisämaasta. Näsijärven latvavesien varsien aikaisemmin arvottomalle puulle tuli yhtäkkiä rahallista arvoa. Ennen näkemättömät rahavirratt alkoivat virrata tälle harvaanasutulle seudulle. Tätä oli tarpeen käsitellä ja kirjoittaa siitä kirjan Osa I ennen uittoa käsittelevää Osaa II. Minulle oli kertynyt aineistoa sotien aikaisista ja niiden jälkeisistä pakkohakkuista. Kun tämäkin aihe on metsätalouden historiaa, katsoin asialliseksi lisätä kirjaan siitäkin lyhyen Osan III.

Kirjaa varten tekemässäni tutkimustyössä ja aineiston keruussa sain apua monelta ihmiseltä. Kiitän kaikkia ja erityisesti tekstissä nimeltä mainittuja tietojen antajia ja valokuvien luovuttajia. Agnes ja Ronja auttoivat vaaria piirtämällä selventäviä karttoja. Hannu Huhtiniemeä haluan kiittää sitkeästä työstä, jolla vanhoja valokuvia löytyi ja vanhoja uittomiehiä saatiin haastateltaviksi. Samanlaisesta avusta ja Keuruun ja Multian suunnalla kiitokset Pekka Isomäelle. Satu Kankainen etsi avuliaasti ja ammattitaidolla Metsähallituksen arkistosta Koillis-Satakunnan alueen vanhat uittosäännöt, joista tuli merkittävä osa kirjan tietopohjaa. Siitä hänelle kiitos. MMT Tapani Tasanne antoi kirjoitusvaiheessa varteenotettavia kommentteja, joista erityinen kiitos.

Kirja on ensisijaisesti paikallishistorian teos. Se pyrkii valaisemaan seudulle vieläkin tärkeän metsätalouden alkuvaiheita ja kuvaamaan pitkään jatkunutta uittoa, jota ilman puu ei olisi kulkenut. Toive on, että lukija löytää kirjasta hänelle ennestään tuntematonta ja mielenkiintoista tietoa. Runsaat lähdeviittaukset tekevät kirjasta toivottavasti laajemminkin käyttökelpoisen.

Koillis-Satakunta, Suomenselkä, Hämeenselkä, Tarhapäänjoki

Pääosan tämän kirjan kertomasta ajasta nämä Kokemäenjoen vesistöalueen pohjoisten latvavesien pitäjät kuuluivat Vaasan lääniin. Nykymaakunnat jakavat ne Pirkanmaan, Etelä-Pohjanmaan ja Keski-Suomen kesken. Kolmijako syntyi jo, kun Keuruu siirtyi perustettuun Keski-Suomen lääniin vuonna 1960 ja Virrat vaihtoi Vaasan läänistä Hämeen lääniin vuonna 1969. Tämän hallinnollisen hajaannuksen vuoksi alueesta ei ole nykykäytännössä nasevaa yhteistä nimitystä. Päätin käyttää tämän kirjan

tarkoituksiin nimitystä **Koillis-Satakunta**. Suomen historiallisten maakuntien rajat noudattelivat vesistöalueita. Vesireitit olivat kulkureittejä, jotka sitoivat erämaat keskuksiin. Niinpä mainittu alue oli Satakuntaa sen koillisimpana nurkkana. Vedet virtaavat Ähtärin, Pihlajaveden ja Keuruun vesireittejä Ruovedelle ja sieltä edelleen Muroleen kautta Näsijärveen ja Tampereelle. Vesitiet siis sitoivat alueen historialliseen Ylä-Satakuntaan, josta nykyinen Pirkanmaa pääosin muodostuu. Nimitys Koillis-Satakunta on ollut ainakin jonkin verran käytössä. Alueen sähkönjakeluyhtiö Koillis-Satakunnan Sähkö käyttää edelleen 1940-luvun lopulla valittua nimeään. Silloin satakuntalaisidentiteettiä vielä eli. Itsekin lauloin Virtain Mantilon kansakoulussa 60 vuotta sitten maakuntalauluna *Satakuntalaisten laulua*.

Aluetta kutsutaan maantieteellisesti epämääräisesti Suomenseläksikin. Halusin varata nimen Suomenselkä tarkoittamaan vedenjakajaa, joka erottaa Pohjanmaan jokitasangon Sisä-Suomen järviolueesta. Vedenjakajathan määräävät uittoreittien suuntautumisen. Suomenselkä kulkeekin vedenjakajana suhteellisen tarkoin Virtain ja Ähtärin, siis Koillis-Satakunnan, länsi- ja luoteisrajoilla. Koillisen ja idän puolella Koillis-Satakunnan erottaa Kymijoen vesistöalueesta Suomenselästä luode-kaakkosuuntaan haarautuva ylänköseutu, jota maantieteilijät aikoinaan nimittivät Hämeenseläksi. Nimitystä ei nykyään käytetä, vaikka tämä laajoilla alueilla yli 200 m merenpinnan yläpuolelle kohoava ylänkö erityisen nimen hyvin ansaittisikin. Suomenselän ja Hämeenselän kainaloon jää Kokemäenjoen vesistön pohjoisin sopukka: Virrat, Ähtäri, Keuruu, entinen Pihlajavesi, Multia ja vieläpä suuri osa Soinia ja osia entisistä Lehtimäestä ja Pylkönmäestä.

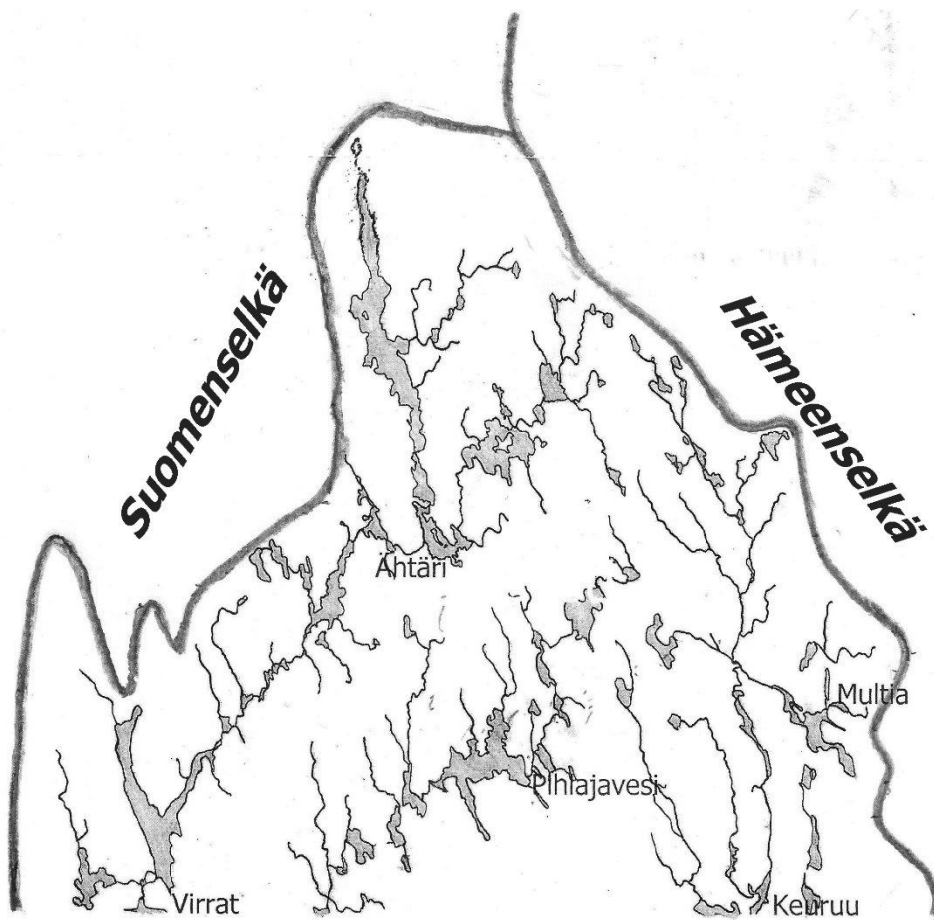
Nykykartta ei tunne Tarhapäänjokea. Uittosääntö käytti sitä Tarhiaan laskevan reitin koko pitkästä pääuomasta (vrt. alaviitt. 49). Tämä merkitys nimellä on tässä kirjassakin.

Karttakoordinaatit

Tekstissä annetaan kohteiden koordinaatteja erityisesti, jos kohde ei ole nimellään Maanmittauslaitoksen (MML) kartoissa. Luvut ovat karttojen ETRS-TM35FIN-tasokoordinaatteja. Näin lukija voi halutessaan helposti paikantaa häntä kiinnostavan kohteen esimerkiksi internetissä osoitteessa: kansalaisen.karttapaikka.fi. Karttapaikan asetuksilla ne voi muuttaa maastoretkeä varten GPS-navigaattorien käyttämiksi maantieteellisiksi ETRS89 (~WGS84)-koordinaateiksi. Monet kohteet ovat laaja-alaisia eikä pistemäisenkään kohteen sijainti ole ollut aina tarkasti selvillä. Sen vuoksi koordinaatteja on tarvittaessa pyöristetty.

Virroilla syyskuussa 2014

Heikki Kellomäki

Kuva 1 Näsijärven latvavedet Suomenselän ja Hämeenselän kainalossa

OSA I SUURI TUKKIRYNTÄYS

1 Eurooppa alkaa tarvita suomalaisia lankkuja

1.1 Ruotsin mitat

Lukijan kannattaa huomata, että 1800-luvun puutavarakaupassa käytetyt pituusmitat tuuma ja jalka olivat Ruotsin ajalta periytyneitä mittoja, jotka olivat virallisessa käytössä Suomessa metrijärjestelmään siirtymiseen saakka. Ne olivat hieman lyhyempiä kuin vastaavat englantilaiset mitat, joita puutavarakauppa rupesi myöhemmin käyttämään. 1 tuuma (ruots.) = 2,48 cm ja 1 tuuma (engl.) = 2,54 cm. Vastaavasti 1 jalka (ruots.) = 29,8 cm ja 1 jalka (engl.) = 30,5 cm. Tukkien pituudesta usein käytetty mitta *kyynärä* oli 2 ruotsinjalkaa, eli 59,5 cm. Tässä kirjassa käytetään arkistolähteiden mukaisesti ruotsinmittoja, ellei ole erikseen huomautettu. Mittajärjestelmien ero on tosin pieni. Tukkien läpimitoissa erot ovat lähes merkityksettömiä järeimpiä pölkköjä lukuun ottamatta. Katkaisupituuksissa erot jo tuntuvat.

1.2 Sahateollisuuden kehitys

Tämä kirja syntyi kiinnostuksesta selvittää puutavarauittojen historiaa Ähtärin, Pihlajaveden ja Keuruun reiteillä. Pian selvisi, että uittojen alkamiselle oli äkillinen ja voimakas taloushistoriallinen syy: ulkomaan vientiin suuntautuneen sahateollisuuden voimakas kasvu 1860- ja 1870-luvuilla. Poriin nousseet höyrykonein käyneet suursahat ulottivat sahatukkien hankinnan Koillis-Satakuntaan saakka. Aikaisemmin liki luontaistaloudessa elänyt seutu liittyi maailmantalouteen ja siirtyi rahatalouteen *tukkihuimauksen*¹ ennen näkemättömien rahavirtojen myötä. Tämän kehityksen taustaa on syytä aluksi tarkastella.

Länsi-Euroopassa oli kysyntää Skandinavian ja Itämeren alueen metsistä sahatulle puutavaralle. Jo 1600-luvulla oli vientisahausta, mutta Ruotsin valtakunnassa rajoitettiin pitkään puun käyttöä. Sama ajattelu jatkui Venäjän keisarikuntaan liitetyssä ja autonomiseksi suuriruhtinaskunnaksi korotetussa Suomessa. Pelättiin metsien loppuvan ja haluttiin turvata puuhiilen saanti rautaruukeille, jotka jalostivat kaivosten tuottamia malmeja. Onkin totta, että eteläisen Suomen ja rannikkoalueiden metsät olivat 200 vuotta sitten vähiin hakattu. Tilannetta kuitenkin liioiteltiin, kun Sisä-Suomen metsien tilasta ei ollut oikeaa kuvaa. Harvat päättäjät olivat matkustelleet sisämaassa. Vuosittain sahattavia tukkimääriä rajoitettiin sahakohtaisin kiintiöin ja höyryvoimalla käyvät sahat oli kielletty. Vesivoimaisenkin sahan perustaminen vaati toimiluvan, jonka saaminen oli monimutkaisen ja hitaan byrokratian takana. Toimiluvan saanut saha sai

¹ Sana, jota tukkiryntäyksen kielteisistä vaikutuksista huolestuneet aikalaiskirjoittajat käyttivät.

yksinoikeudella tukkien hankinta-alueen, jolta se voi ostaa tukkinsa ilman kilpailua. Merkillistä kyllä, mutta talonpoikien harjoittamaa lankkujen käsin sahaamista ei millään tavoin rajoitettu. Vielä 1840-luvulla esimerkiksi Porista laivattiin vuosittain enemmän ”talonpoikaislankkuja” kuin teollisesti sahattuja. Niiden laatu ja sen seurauksena myös hinta olivat huonot. Lisäksi käsin sahaus haaskasi raaka-ainetta koneelliseen sahaukseen verrattuna.

1850-luvulle tultaessa kävi selväksi, että metalliteollisuuden suosiminen sahateollisuuden kustannuksella tuotti maalle taloudellista vahinkoa. Länsi-Euroopan markkinoilla sahatavaran kysyntä kasvoi ja viennin kannattavuus jatkuvasti parani useastakin syystä. Näihin aikoihin alkoi selvitä, että sisämaan metsävarat olivat paljon luultua suuremmat. Metsien käyttöä voitiin lisätä huomattavasti. Tosin olisi kehitettävä metsänhoitoakin jatkuvan tuottokyvyn ylläpitämiseksi. Sahateollisuuden sääntelyä alettiin purkaa. Höyrysaakielto päättyi vuonna 1857 ja määrälliset rajoitukset poistuivat 1861. Myös yksinoikeudet hankinta-alueisiin purkautuivat ja alkanut kilpailu koitui metsänomistajien hyväksi. Suurten sahojen yritykset rajoittaa kilpailua ostokartellein onnistuivat vain ajoittain.

1.3 Koillis-Satakunnan ”suunnattomat” metsät

Finlands Allmänna Tidning² kertoi vuonna 1857 Ruoveden, Virtain, Pihlajaveden ja Keuruun metsistä käyttäen sanaa *ofantlig* (suunnaton, valtava). Tiedot kirjoittaja meriluutnantti Lundh oli saanut Turun laivaveistämöltä, joka oli hankkinut alueelta laivanrakennuspuita ja mastoja. Kuinka koskemattomia aarniometsiä Koillis-Satakunnan metsät todellisuudessa olivat ennen tukkiryntäystä? Kysymykseen on mahdotonta vastata kovin suurella varmuudella. Eräitä tietoja yhdistelemällä voi kuitenkin tehdä päätelmiä ja saada jonkinlaisen yleiskuvan.

Virtain, Ähtärin ja Keuruun puuvaroja selvitettiin virallisesti vuonna 1853. Gustaf Adolf Tigerstedt anoi toimilupaa Kokemäenjoen Kolsinkoskeen perustettavalle sahalle. Sen tukkien hankinta-alueeseen olisivat sisältyneet Näsijärven latvavesien pitäjien metsät. Niitä oli verottanut vain hieman huonosti menestynyt ja kauppasahana jo lopettanut Inhan saha Ähtärissä, josta enemmän myöhemmin. Kuvernööri määräsi suoritettavaksi asetuksen mukaiset katselmukset tukkien riittävyuden selvittämiseksi. Kaukamaan mukaan³ vuonna 1853 suoritettussa yhteensä 12 Virtain ja Ähtärin maakirjakylää kattaneessa katselmuksesta todettiin, että hehtaaria kohti oli 60-240 kpl läpimitaltaan tyvestä 18-20 tuumaa (45-50 cm) ja 9,5 m korkeudelta 11-15 tuumaa (27-37 cm) olevaa puuta⁴. Lähteestä ei selviä, mitä kyllä katselmus koski. Todettiin, että

² FAT nro 237

³ Kaukamaa s.545

⁴ Latvaläpimitan mukaan laskettuna tällaiset tyvipölkyt sisältävät 0,6-1 kiintokuutiometriä puuta.

tällaiset puut vaativat 150-220 vuotta kasvaakseen. Tuloksista laskettiin, että alueelta saisi hakata vuodessa 19 151 runkoa.

Laskuperusteena oli 200 vuoden kiertonopeus, eli hakata 0,5% pääomasta vuodessa. Tätä perustetta oli käytetty Kannonkosken sahan vastaavissa laskelmissa vuonna 1835⁵. Kun 19 151 kpl:sta laskee 0,5%:n avulla takaisin päin, saa järeiden tukkipuiden kokonaismääräksi Virtain ja Ähtärin katselmoiduissa metsissä 3,8 milj. kpl.

Tigerstedtin anomukseen liittyen myös Keuruulla (Pihlajavesi ja Multia mukaan luettuina) tehtiin katselmus kahdeksan kylän metsissä. Tässäkään käytetty lähde ei anna kylien nimiä. Yhtä tiheitä ja järeitä metsiä ja vanhoja puita löytyi kuin Virroilla ja Ähtärissä. Laskettiin, että vuosittain saisi hakata 16 424 runkoa. Edellä kuvatulla tavalla laskien päädytään Keuruulla yhteensä 3,3 milj. kpl määrään. Kahden katselmuksen yhteismäärä olisi siis noin 7 milj. sen ajan järeysvaatimukset täyttävää tukkipuuta.

Nämä kaksi katselmusta kattoivat korkeintaan puolet kyseisten pitäjien pinta-aloista. Voisi siten ajatella, että jopa 14 miljoonaa kookasta puuta olisi voitu löytää koko Koillis-Satakunnasta. Jokaista puuta ei tietenkään laskettu, vaan käytettiin ehkä tarkasti laskettuja näytealoja ja muuten kuljettiin silmämäärin arvioiden metsiä läpi harvalla, mutta riittäväksi katsotulla tiheydellä. Lopputuloksessa on siten paljon epävarmuutta ja on lähinnä huvittavaa, että siitä laskettiin vuosittain hakattavissa oleva puumäärä yhden rungon tarkkuudella.

Tulos ei kerro, kuinka laajasti tällaiset metsät peittivät seutua. Oli avonevoja, kitukasvuista mäntyä kasvavia rämeitä, kallioisia alueita, muita huonopohjaisia metsiä ja paloalueita. Ihminenkin oli toiminnallaan muuttanut metsien tilaa. Alueen tärkein metsänkäyttömuoto oli kaskiviljely. Asutus oli kuitenkin niin harvaa, että ”kirveen koskematonta” metsää säilyi. Toiseksi, alue oli hieman liian kaukana rannikon tervakauppakaupungeista. Tervaa oli sinne hankalaa kuljettaa. Tervanpoltto ei näin ollen ollut kovin tuottoisaa eikä se ollut kehittynyt niin laajamittaiseksi elinkeinoksi kuin länsinaapureissa Alavudella ja Töysässä⁶. Kirjallisuus ei mainitsekaan tervanpolton vaikuttaneen merkittävästi Koillis-Satakunnan metsiin. Kolmanneksi, harvan asutuksen vuoksi pellot kattoivat eri pitäjissä vuoden 1850 tienoilla vain 0,5-1% pinta-alasta ja niittyjenkin kanssa luku jäi 2-3%:iin. Kaskimaita pitäjissä oli 15-20% pinta-alasta. Metsä- ja joutomaiden osuudeksi jäi siten 75-85%⁷.

Kaskimailla luultavasti tarkoitettiin parhaillaan tekeillä tai viljelyksessä olleiden uusien kaskien lisäksi eri ikäisiä metsittymässä olleita vanhoja kaskialueita, joita ei vielä katsottu täysikasvuiseksi metsiksi. Lähdeaineistosta ei pysty erottelemaan metsää joutomaasta.

⁵ Hyttiäinen s. 149

⁶ VRH II:2, s. 135. Vaasan radan valmistuttua 1883 tervanpoltto kuitenkin lisääntyi Ähtärissä huomattavasti.

⁷ Nämä jossakin määrin summittaiset laskelmat on tehty VRH II:2 s. 88 ja VRH III:1 s. 85-86 tietojen perusteella

Sen ajan käsitysten mukaan joutomaaksi katsottiin avosoiden ja kallioiden lisäksi vähänkin soiset tai karut maaperät. Niitä Koillis-Satakunnan vedenjakajaseuduilla ja mäkimaastoissa riitti. Jos paremman tiedon puutteessa varovaisesti arvioi, että metsän ja joutomaan yhteismäärästä yksi kolmasosa oli katsottu joutomaaksi, jää varsinaiseksi metsäksi vielä 50-60% pitäjien kokonaispinta-alasta, sanotaan 220 000 hehtaaria. Jaetaan sitten edellä saatu 14 milj. runkomäärä tällä pinta-alalla. Saadaan 64 kpl/hehtaari, eli päästään vuoden 1853 katselmusten haarukkaan 60-240 kpl/hehtaari, tosin vain vähän yli alarajan. On odotettavissakin, että keskiarvo asettuu lähemmäksi alarajaa kuin ylärajaa. Kaikkein tiheimmät ikihongikot olivat sittenkin poikkeus. Lukijan pitää vain kuvitella pienelle omakotitontille 25 järeää mäntyä!

Tosiasiaksi kuitenkin jää, että karkeasti puolet pinta-alasta oli sellaisen tukkimetsän peitossa, että sitä nykyään tapaa korkeintaan pieninä metsikköinä. Kun kävelee Virtain uuden hautausmaan käytävillä, saa tuntumaa Koillis-Satakunnan tukkimetsien puiden kokoon ja runkolukuun hehtaaria kohti 150 vuotta sitten.

Voi ihmetellä ajatustapaa, että erittäin hakkuukypsästä metsästä (200 vuotta ja ylikin kasvaneesta) saisi hakata vain 0,5% vuodessa. Viimeisiä puita päästäisiin hakkaamaan 200 vuoden kuluttua ja ne olisivat jo 400-vuotiaita. Muutama ehkä elävänä olisikin jäljellä, muut keloina tai ajat sitten kaatuneina ja maahan lahonneina. Kuinka hyvin alta edes uusia puita olisi kasvanut tilalle, ellei välissä olisi käynyt metsäpalo metsää uudistamassa. Ei tässä voinut olla järkeä, jos näitä metsän jättiläisiä haluttiin käyttää taloudellisesti hyväksi. Olisi pitänyt hakata ja uudistaa vanha metsä jollakin aikavälillä, jolla sahateollisuus olisi järkevästi pystynyt ottamaan pölkyt vastaan, ehkä 20-30 vuodessa. Tavallaan näin kävi, kun sahojen metsänkäyttö vapautettiin 1861 ja tukkiryntäys alkoi. Metsän järjestelmällinen uudistaminen tässä vaiheessa tosin jäi ja Koillis-Satakunnan metsistä suuret alat olivat joutuneet aika huonoon kuntoon 1800-luvun loppuun mennessä.

1.4 Talollisten tukkiaarre

Metsäalasta oli melkoinen määrä valtion mailla. Harvaan asutuilla alueilla, kuten Koillis-Satakunnassa, isojaossa syntyi kruununmetsiä, joiden oli tarkoituskin jäädä valtionmetsiksi, ja kruunun omistukseen tulleita liikamaita. Liikamaille muodostettiin uudistiloja välittömästi tai pitemmän ajan kuluessa. Uudistilalliseksi valittu sai tietyt ehdot täytettyään lunastaa tilan omistusoikeuden valtiolta, eli ostaa sen perintötilaksi. Kruunun omistuksia lisäsivät vielä sotilas- ym. virkatalot kuten Tuomarniemi Ähtärissä. Liikamaiden muuttuminen uudistiloiksi ja edelleen perintötiloiksi tapahtui osittain melko pitkän ajan kuluessa. Virtain Äijännevan suurta liikamaata alettiin asuttaa vasta 1900-luvun puolella. Virroilla syntyi isojaossa kruununmetsiä ja liikamaita jakokuntien

ulkopuolella noin 20% pitäjän pinta-alasta⁸. Tätä voinee pitää riittävänä arviona valtion omistuksista Virtain osalta tukkiryntäyksen alkaessa. Jakokuntien sisällä muodostetut uudistilat oli suurimmalta osin jo lunastettu perintötiloiksi siihen mennessä.

Keuruun silloiseen pitäjään (sis. Pihlajavesi ja Multia) muodostui isojaossa huomattavia kruununmetsiä Liesjärven ja Vehkoon jakokuntiin. Liesjärven kruununmetsät siirtyivät myöhemmissä rajanmuutoksissa Ähtäriin ja Vehkoo itsenäistyneeseen Multiaan. Ähtäristä Soiniin siirretyillä alueilla oli myös suuria kruununmetsiä. Kun niitä ei lasketa mukaan, Keuruun (sis. Pihlajavesi), Multian ja Ähtäriin nykyrajojen yhteispinta-alasta mainitut kruununmetsät kattoivat 6-7%⁹. Lähde ei jostain syystä mainitse Multian Nikaranperän eikä Pihlajaveden ja Ähtäriin Alastaipaleen välisiä valtionmetsiä. Laskelmassa eivät ole myöskään mukana Tuomarniemen metsät. Näissä pitäjissä isojako suoritettiin yleensä myöhemmin kuin Virroilla. Luultavasti uudistiloja oli sen vuoksi vielä melkoisesti lunastamatta perinnöksi. Kaiken tämän huomioon ottaen 20% voi olla käyttökelpoinen arvio valtion omistuksista näissäkin pitäjissä, kun katsoo niitä yhtenä alueena.

Keuruulla valtionmetsien osuus oli tosin pienempi kuin pohjoisissa naapureissa. Eroja ei ole pyritty selvittämään, vaan laadittu alla oleva taulukko kaavamaisesti sen mukaan, että koskemattomista tukkimetsistä oli 80% yksityisessä omistuksessa kaikissa pitäjissä. Kun näissä erämaapitäjissä oli vain harvoja säätyläisten omistamia tiloja, taulukon luvut voi suurta virhettä tekemättä yleistää talollisten metsäomistuksiksi.

		Keuruu	Multia	Pihlajavesi	Virrat	Ähtäri
Metsä ilman valtionmaita	ha	37 000	33 000	17 000	48 000	38 000
Taloluku		139	92	44	220	107
Metsää/talo keskimäärin	ha	266	359	386	218	355

Taulukko 1 *Talollisten metsänomistus Koillis-Satakunnassa v. 1860 ilman joutomaita ja metsittymässä olleita kaskimaita*

Virrat oli tiheimmin asuttu ja jo isojaossa sen kantatalot saivat keskimäärin pienempiä pinta-aloja kuin muissa pitäjissä, joissa oli myös yleisempää, että tiloihin liitettiin kruunun liikamaita manttaalin tai metsäveron korotusta vastaan. Näin yli 1000-hehtaariset kantatalot eivät olleet harvinaisia Koillis-Satakunnan erämaissa.

⁸ VRH I s. 187 (kartta) ja VRH III:1 s. 60

⁹ VRH II:2 s. 70

Kuva 2 Pyhä-Häkin kansallispuisto Saarijärvellä tarjoaa paikoitellen aavistuksen siitä, millaisilta Koillis-Satakunnan hongikot näyttivät 150 vuotta sitten.

Tyypillisellä 600 hehtaarin talolla oli pelkästään järeimpien runkojen tyvipölkyissä niin paljon tukkipuuta, että sen arvo nykyään olisi ainakin 1 miljoonaa euroa.

Tigerstedt yritti kaikin tavoin saada toimilupaansa Koillis-Satakunnan metsät. Asian käsittelyn vaiheissa hän antoi Virtain yksityismetsien määräksi ilman joutomaita 85 000

Historiallisen Satakunnan koilliskolkassa, Näsijärven latvavesillä, huojuu tukkiaarre. Se oli liian kaukana sahatavaran vientisatamista. Harvalukuisen väestön kaskenpolttokin oli vain osin koskettanut ikimetsiä. 150 vuotta sitten tilanne äkisti muuttui. Porin ja Pohjanmaan rannikon sahat aloittivat ostoryntäyksen, joka toi seudulle ennennäkemättömiä rahavirtoja. Kirja selostaa muutoksen syyt ja kertoo neljänsadan vuosina 1858-1874 Virroilla, Ähtärissä, Pihlajavedellä, Multialla ja Keuruulla tehdyn sopimuksen pohjalta ajan metsäkauppatavoista.

Tukkiryntäys aloitti seudulla yli 100 vuotta jatkuneen puutavaran uiton. Alkuaikoina latvavesillä veteen pantu tukki saavutti Porin vasta kolmannen uittokesän syksyllä. Kirja paneutuu arkisto- ja kirjalähteisiin perustuen seudun uittajiin, uittosääntöihin, uiton suoritustapoihin ja uittoväylien kunnostukseen. Oli mahdollista haastatella vanhoja uittomiehiä. Heidän kertomansa elävöittää arkistolähteistä saatua kuvaa. Kirjassa on myös kuvaus sotien aikaisista ns. pakkohakkuista. Ovathan nekin metsätalouden historiaa.

Kansi: Varpu Juntunen/Mainostoimisto Lento Oy

ISBN 978-952-318-312-4

9 789523 183124

